

Research Article

A Qualitative Study of the Meaning of Motherhood among Mothers with an Only Child Aged 20 to 35 in Lahijan County

Yasaman Ramezani Sadatmahaleh¹, Mahmoud Moshfegh^{2*}, Mahshid Talebi Somehsaraie³

¹ Department of Sociology, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. Yasaman.ramezani2108@iaui.ac.ir

² Associate Professor, Department of Demography, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran (Corresponding Author). moshfegh@atu.ac.ir

³ Assistant Professor, Department of Social Sciences - Sociology, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. Mahshid.talebi@srbiau.ac.ir

ARTICLE INFO

Received: 28 April 2025

Accepted: 01 August 2025

Keywords:

Qualitative Study,
Phenomenology, Meaning of
Motherhood, Mothers, Lahijan

ABSTRACT

Although motherhood may initially appear to be a self-evident concept, it is, in the context of lived experience, a complex phenomenon. The present study aims to explore the meaning of motherhood among mothers with an only child in Lahijan County. This research was conducted using a qualitative phenomenological method with an interpretive approach. Data were collected through in-depth interviews with 24 mothers aged 20 to 35 who have only one child, residing in Lahijan. The interviews were conducted purposefully between September and December 2024. Based on the findings, five main themes emerged: motherhood as “a balance between love and exhaustion,” “an unceasing responsibility and silent caregiving,” “a bridge to transcendence or a chain on one’s aspirations,” “an experience shaped by social support from spouses and others,” and “maternal focus and the marginalization of the father.” The study reveals that motherhood is a dynamic and multidimensional experience, heavily influenced by social and cultural structures. Social support plays a crucial role in the continuity and quality of this experience. The research highlights the necessity of revisiting support policies and transforming cultural attitudes to enable mothers to manage and perform their roles through a dynamic interplay between personal needs and maternal responsibilities.

Introduction

The concept of motherhood has gradually evolved from a natural and self-evident role into a personal and voluntary experience. In today’s society, motherhood is no longer merely a biological duty but has acquired a multilayered meaning shaped by women’s values, desires, and social contexts. In recent years, Iran has experienced a noticeable decline in fertility and population growth rates. According to the World Bank (2024), Iran’s population growth rate in 2024 was approximately 1.05%, which marks a significant drop compared to previous decades when the rate exceeded 2%. Furthermore, the total fertility rate in Iran has decreased to about 1.69 children per woman, which falls below the replacement level of 2.1. If this trend continues, it could lead to population aging, a shrinking labor force, and various socio-economic challenges

(Askari Nadoushan & Razeghi-Nasrabadi, 2023: 99). Many women enter motherhood with an idealized and romanticized perception of the role, influenced by cultural beliefs, social expectations, and gender norms (Bowlby, 1969). However, numerous studies have shown that the lived experience of motherhood often diverges significantly from this ideal image. Mothers face a range of psychological, social, and identity-related conflicts and pressures, which deeply shape how they perceive and interpret motherhood (O’Reilly, 2010; Liss et al., 2013). For some women, the realities of motherhood only become apparent after entering into the role. As such, the decision to have only one child may not stem from impatience or disinterest, but rather from a critical reassessment of their initial experience of motherhood. Lahijan County has also seen a declining fertility trend in recent years. In 2024, the total fertility rate for women in Lahijan was 0.7

* Corresponding Author: Associate Professor of Demography, Department of Demography, Faculty of Social Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

E-mail address: moshfegh@atu.ac.ir

E-ISSN: 3208-2717 / © National Institute for Population Research, Iran. This is an open access article under the CC BY 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Cite this article:

Ramezani Sadatmahaleh, Y., Moshfegh, M., & Talebi Somehsaraie, M. (2025). A Qualitative Study of the Meaning of Motherhood among Mothers with an Only Child Aged 20 to 35 in Lahijan County. *Iranian Population Studies Journal*, 9(1), 177-194. <https://doi.org/10.22034/jips.2025.517499.1275>

children per woman—well below the replacement level of 2.1. This decline may not be driven solely by economic factors but may also reflect a new, more realistic understanding of motherhood among women in the region. Many women, while accepting the role of motherhood, believe that the actual experience differs greatly from their initial expectations, which has influenced fertility reduction and reshaped family structures (Oakley, 1976: 14). If this trend continues, it may lead to significant national challenges. This study seeks to answer the following question: How do women interpret and give meaning to motherhood after experiencing it for the first time? What understanding of motherhood leads some mothers of an only child to prefer remaining one-child mothers?

Methodology and Data

This study employed a qualitative approach and used phenomenological methodology to explore and understand the meaning of motherhood. For data analysis, Colaizzi's method was applied. Sampling was conducted purposefully. In the first stage, participants were recruited through engagement in public spaces, and interviews were conducted with those who expressed willingness and had sufficient time. In the second stage, snowball sampling was used, and participants were asked to refer other eligible mothers who might be suitable for the interviews. In-depth interviews were conducted with mothers aged 20 to 35 who have only one child and reside in Lahijan County. The study reached data saturation after 21 interviews; however, to ensure comprehensiveness, additional interviews were conducted, bringing the total to 24. The data were coded and analyzed using MAXQDA software. Through multiple stages of coding, main themes and sub-themes were extracted. To ensure the credibility and trustworthiness of the findings, the extracted categories were shared with the interviewees, explained in detail, and finalized upon their confirmation.

Findings

Data analysis from interviews with 24 mothers of an only child aged 20 to 35 in Lahijan County revealed five main themes that illustrate the complex and multifaceted nature of motherhood. First, motherhood as a balance between love and exhaustion reflects mothers' emotional duality—experiencing joy and a sense of fulfillment alongside chronic fatigue and psychological wear. Second, unceasing responsibility and silent caregiving highlights the constant, often invisible labor of emotional and physical support, performed without expectations of acknowledgment or reward. Third, a bridge

to transcendence or a chain on aspirations captures the ambivalent role of motherhood as both a path to self-actualization and a source of personal sacrifice, where women defer personal goals for family stability. Fourth, an experience shaped by social support from spouse and others underscores the vital role of relational support in moderating the pressures of motherhood. Finally, maternal focus and the marginalization of the husband points to shifting emotional dynamics within the family, where the child becomes the central focus, often at the cost of spousal intimacy. These findings portray motherhood as a deeply relational and context-dependent experience, informed by emotional labor, structural expectations, and evolving gender roles.

Discussion and Conclusion

Based on the findings of this study, it can be argued that the experience of motherhood among women in Lahijan is no longer merely a reflection of biological or cultural obligation, but rather a domain of internal tensions and social pressures. For these women, motherhood is not only an act of love and emotional attachment, but also a draining process—marked by concentrated responsibilities placed almost entirely on the mother, and compounded by the absence of adequate support systems. As a result, mothers often face fatigue, isolation, and the suspension of their personal aspirations. At the same time, many of these women express a desire for personal growth, economic independence, and active participation in society. In such a context, the decision to have only one child emerges as a deliberate and meaningful response—an attempt to strike a balance between the demands of motherhood and the preservation of personal identity.

Therefore, solutions must go beyond targeting individual maternal behavior and instead focus on revising unjust gender structures, enhancing institutional support, and transforming the cultural discourse around motherhood. Genuine paternal involvement in child-rearing, supportive facilities for mothers, and the recognition of women's reproductive autonomy are essential steps toward enabling a healthier and more humane experience of motherhood. Moreover, at a broader level, there is a pressing need to redefine the meaning of motherhood within newly emerging urban contexts like Lahijan—where modernity, individualism, and new lifestyle values are reshaping traditional institutions. Within this evolving landscape, motherhood should not be seen as a relic of the past but as a dynamic and reconstructable concept—one whose future can only be envisioned by embracing its complexity.

مطالعه کیفی معنای مادری در میان مادران تک‌فرزند ۲۰ تا ۳۵ ساله شهرستان لاهیجان

یاسمن رضانی سادات محله^۱، محمود مشفق^{۲*}، مهشید طالبی صومعه‌سرای^۳^۱ گروه جامعه‌شناسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. Yasaman.ramezani2108@iau.ir^۲ دانشیار گروه جمعیت‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران (نویسنده مسئول). moshfegh@atu.ac.ir^۳ استادیار گروه علوم اجتماعی - جامعه‌شناسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. Mahshid.talebi@srbiau.ac.ir

اطلاعات مقاله

دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۰۸

پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۱۰

کلیدواژه‌ها:

مطالعه کیفی، پدیدارشناسی، معنای مادری، مادران، لاهیجان.

چکیده

مادری اگرچه در نگاه نخست مفهومی بدیهی به نظر می‌رسد، در بستر تجربه زیسته، پدیده‌ای پیچیده است. هدف مطالعه حاضر، شناخت معنای مادری بین مادران تک‌فرزند شهرستان لاهیجان است. این مطالعه به روش کیفی پدیدارشناسی و با رویکرد تفسیری انجام شده است. در این پژوهش، اطلاعات با تکنیک مصاحبه عمیق جمع‌آوری شدند. مصاحبه به صورت هدفمند با ۲۴ نفر از مادران تک‌فرزند ۲۰ تا ۳۵ ساله شهرستان لاهیجان و در بازه زمانی مهر تا دی ۱۴۰۳ انجام شده است. مطابق یافته‌ها، پنج مقوله اصلی استخراج شد: مادری به مثابه «تعادلی میان عشق و فرسودگی»، «مسئولیتی بی‌وقفه و حمایت‌گری خاموش»، «پلی به سوی تعالی یا زنجیری بر پای آرزوها»، «تجربه‌ای در بستر حمایت‌های اجتماعی همسر و اطرافیان» و «تمرکز مادرانه و حاشیه‌نشینی همسر». یافته‌ها نشان می‌دهد که مادری تجربه‌ای پویا و چندبعدی است که ساختارهای اجتماعی و فرهنگی در تعریف و شکل‌دهی آن بسیار تأثیرگذار هستند. حمایت‌های اجتماعی در تداوم و کیفیت این تجربه نقشی اساسی دارند. این پژوهش بر ضرورت بازنگری سیاست‌های حمایتی و تغییر نگرش‌های فرهنگی تأکید می‌کند تا مادران بتوانند نقش خود را در تعاملی پویا میان نیازهای شخصی و مسئولیت‌های مادرانه مدیریت و اجرا کنند.

مقدمه

اجتماعی هستند. این موضوع در ایران هم که جزو جوامع مدرن و درحال توسعه است صدق می‌کند.

به موازات رشد نگرش‌های مدرنیستی، اصول کلیدی آن، یعنی فردگرایی و برابری زن و مرد نیز توسعه یافت. این دو اصل بر بسیاری از مسائل اجتماعی ایران اثر گذاشت و آن‌ها را دستخوش تحول کرد (انتظاری و افضلی، ۱۳۹۹: ۴۲). با گسترش فناوری‌های ارتباطی جدید، آگاهی از شیوه‌های نوین زندگی، شناخت و اهمیت بدن، زنان بیشتر از مردان تحت تأثیر قرار گرفتند و در این میان، خودپنداره

مادری یک نقش اجتماعی است که در بافت تاریخی و ساختار اجتماعی جوامع، تحولاتی را پشت سر گذاشته است. زمانی مادری نقشی طبیعی و مقدس تلقی می‌شد؛ اما در دوران مدرن، به مادری به‌مثابه یک مسئله نگاه می‌شود؛ زیرا دیگر نمی‌شود مادری را وظیفه ذاتی و ازپیش تعیین شده برای زنان دانست. امروزه، زنان دیگر تنها «مادر» و «همسر» تعریف نمی‌شوند، بلکه هویت‌های چندگانه‌ای پیدا کرده‌اند که به دنبال شغل، تحصیلات و مشارکت

* نویسنده مسئول: دانشیار جمعیت‌شناسی، گروه جمعیت‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

نشانی ایمیل: moshfegh@atu.ac.ir

استناد به این مقاله:

رضانی سادات محله، یاسمن، مشفق، محمود، و طالبی صومعه‌سرای، مهشید (۱۴۰۴). مطالعه کیفی معنای مادری در میان مادران تک‌فرزند ۲۰ تا ۳۵ ساله شهرستان لاهیجان. دوفصلنامه مطالعات جمعیتی، دوره ۹، شماره ۱ (۱۷)، ۱۷۷-۱۹۴. <https://doi.org/10.22034/jips.2025.517499.1275>

زنان، هویت‌های سنتی آن‌ها و ارزش‌هایی از جمله مادری و فرزندآوری را در فرایندی طولانی دستخوش بازاندیشی کرد (طالبی، ۱۳۹۵). در سال‌های اخیر، ایران با روندی کاهشی در نرخ باروری و رشد جمعیت روبه‌رو شده است. طبق گزارش بانک جهانی، نرخ رشد جمعیت ایران در سال ۱۴۰۳، حدود ۱/۰۵ درصد بوده است (World Bank, 2024). این رقم در مقایسه با دهه‌های گذشته که نرخ رشد بیش از ۲ درصد بود، کاهش چشمگیری را نشان می‌دهد. همچنین نرخ باروری کل در ایران در سال ۱۴۰۳ به حدود ۱/۶۹ فرزند به‌ازای هر زن رسیده است (World Bank, 2024)؛ رقمی پایین‌تر از حد جایگزینی جمعیت (۲/۱) که تداوم آن می‌تواند به سالخوردگی جمعیت، کاهش نیروی کار و چالش‌های اقتصادی - اجتماعی منجر شود (عسکری ندوشن و رازقی‌نصرآباد، ۱۴۰۲: ۹۹). این کاهش موالید، فقط به دلیل موانع اقتصادی یا ساختاری نیست، بلکه با تحولات فرهنگی و تغییر نقش‌های جنسیتی نیز ارتباط دارد. در زمان‌های گذشته، زنان بعد از ازدواج، وارد یک فرایند خطی فرزندآوری می‌شدند؛ اما امروزه، تصمیم به مادرشدن به یک مقوله ارادی و تحت کنترل تبدیل شده است. در چنین فضایی که تصمیم‌گیری ارادی برای مادرشدن حاکم شده است، برخی زنان تصمیم می‌گیرند که یک بار مادری را تجربه کنند؛ اما این انتخاب، تنها حاصل از برنامه‌ریزی‌های اقتصادی یا محدودیت‌های بیرونی نیست، بلکه در بسیاری موارد، ریشه در تجربه زیسته آن‌ها از مادری دارد. بسیاری از زنان، پیش از کسب تجربه واقعی مادری، به‌طور معمول تصویری ایدئال و آرمانی از این نقش در ذهن دارند که تحت تأثیر باورهای فرهنگی، انتظارات اجتماعی و هنجارهای جنسیتی شکل گرفته است (Bowly, 1989). این تصویر اغلب مادر را فردی «همه‌چیزتمام» معرفی می‌کند که قادر است بدون تناقض و دشواری، نقش‌های متعدد را با کیفیت بالا انجام دهد؛ باین حال، پژوهش‌های متعدد نشان داده‌اند که تجربه واقعی مادری به‌طور معمول با این تصویر ایدئال فاصله درخور توجهی دارد. مادران، درگیر مجموعه‌ای از تعارض‌ها و فشارهای روانی، اجتماعی و هویتی می‌شوند که بر نحوه ادراک و معناشناسی مادری آن‌ها تأثیر عمیق می‌گذارد (O'Reilly, 2010; Liss et al., 2013). چنان‌که، اوکلی^۱ (۱۹۷۶)،

جامعه‌شناس انگلیسی، هم معتقد است باید به «توهم‌زدایی» درباره مادری پرداخت. به عقیده او، با اینکه ازدواج و مادری به‌صورت بالقوه بیشترین سطح رضایتمندی از زندگی را برای زنان فراهم می‌کند، تا

در واقع، مادری به‌مثابه یک «تجربه وجودی» می‌تواند مجموعه‌ای از احساسات، دگرگونی‌های روانی، فیزیکی و تغییر هویت فردی را در پی داشته باشد که گاهی به بازنگری زنان در ادامه این مسیر منجر می‌شود. برخی زنان پس از ورود به جهان مادری، با واقعیت‌هایی روبه‌رو می‌شوند که پیش‌تر کمتر به آن توجه می‌کردند. این تجربه می‌تواند نوعی آگاهی جدید از «خود» در مواجهه با «نقش مادر» ایجاد کند. در نتیجه، برخی زنان به این درک می‌رسند که ادامه مسیر مادری برای آن‌ها به معنای کم‌رنگ‌شدن سایر ابعاد وجودی‌شان است؛ ابعادی که برایشان ارزشمند و ضروری‌اند؛ بنابراین، تصمیم به تک‌فرزندگی، برای این دسته از زنان نشانه کم‌تحملی یا بی‌علاقگی نیست، بلکه نتیجه نوعی بازخوانی نقادانه از نخستین تجربه مادری است. باتوجه‌به آنچه گفته شد، شناسایی زاویه دید و نگرش زنان - که عاملان تولیدمثل انسانی هستند - به معنای مادری و سازوکار تأثیر این نگرش‌ها بر باروری آنان، نیازمند توجه ویژه است.

بر اساس آمارهای رسمی سازمان ثبت‌احوال استان گیلان (۱۴۰۳)، شهرستان لاهیجان طی سال‌های اخیر با کاهش نرخ باروری مواجه بوده است؛ به‌طوری‌که در سال ۱۴۰۲، ۱۰۷۸ تولد و در سال ۱۴۰۳، ۹۸۵ تولد ثبت شد. این رقم در مقایسه با سال

1. Oakley

می‌کند تا بتوان ابعاد پیچیده و تحول‌یافته مفهوم مادری را در بستر تغییرات فرهنگی و فردی به‌درستی فهمید و تبیین کرد.

نظریه‌پردازان فمینیست، پیشگامان پژوهش درباره مادری بوده‌اند. کتاب جنس دوم **سیمون دوبوار**^۲ (۱۹۴۹) را می‌توان نخستین پژوهشی دانست که درباره تجربه‌های زندگی شخصی زنان نوشته شده است. کار دوبوار نوعی تحلیل محتواست. **اکلی** (۱۹۷۴) نظریه‌پرداز فمینیستی است که مطالعه روشمندی درباره مادران انجام داد. پژوهشگران مطالعات زنان نیز درباره مادری که واقعیت اجتماعی است پژوهش‌هایی انجام داده‌اند.

جولیا کویلان^۳ و **همکارانش** (۲۰۰۸) در پژوهشی اهمیت مادری را در آمریکا بررسی کردند. آنان مشاهده کردند که ارزش‌گذاری موفقیت کاری، ارتباط مستقیم با ارزش‌گذاری مادری بین مادران دارد؛ بنابراین، مادری رقیب هویت شغلی است. **کارن کریستوفر**^۴ (۲۰۱۲) در پژوهشی درباره برساخت زنان از مادری خوب، دریافت که مادران شاغل بخش مهمی از وظایف مادری را به دیگران محول می‌کنند و مادری خوب را به‌صورت عهدار بودن و درنهایت مسئول خوب فرزندان بودن بازسازی می‌کنند. **سینیکا الیوت**^۵ و **همکارانش** (۲۰۱۳) نیز در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که ایدئولوژی مادری مفرط،^۶ کسی را مادر خوب تعریف می‌کند که وقت، پول، انرژی و احساس فراوانی را در نقش مادری برای فرزندان صرف کند و خود را فدای فرزند کند.

پژوهش **اندرسون**^۷ و **همکارانش** (۲۰۲۰) جزو پژوهش‌های جدیدتری است که به بررسی سیستماتیک درباره عینیت‌بخشی و مادری پرداخته است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که بسیاری از مادران باردار خود را با استانداردهای ظاهری پیش از بارداری مقایسه، و ابراز نگرانی می‌کنند؛ زیرا بدن آن‌ها به‌طور فزاینده‌ای با این استانداردها مغایرت پیدا می‌کند. در نتیجه، اهمیت بیش از حد به ظاهر زنانی که مادر شده‌اند، آثار مخرب بیشتری برای مادران به‌دنبال دارد.

اخوان ارمکی و دراهکی (۱۴۰۳) در پژوهش خود نگرش به هویت مادری و قصد فرزندآوری را در شهر کاشان بررسی کردند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که هنوز هویت مادری برای

۱۴۰۲، ۶/۰۸ درصد کاهش داشته است. همچنین نرخ باروری کل زنان این شهرستان در سال ۱۴۰۳، ۰/۷۷ بچه است که نشان‌دهنده کاهش نرخ باروری در مقایسه با سطح جایگزینی (۲/۱ فرزند به ازای هر زن) می‌باشد (**سازمان ثبت‌احوال گیلان**، ۱۴۰۳). از این منظر، کاهش نرخ باروری در شهرستان لاهیجان نیز ممکن است نه فقط از عوامل اقتصادی بلکه از درک تازه و واقع‌گرایانه زنان از تجربه مادری نشئت گرفته باشد؛ زیرا بسیاری از زنان، با وجود پذیرش نقش مادری معتقدند تجربه عملی آن بسیار متفاوت از تصویرهای اولیه‌شان است که به کاهش باروری و تغییر در ابعاد خانواده منجر شده است (Oakley, 1976: 14). اگر این روند کاهش ادامه یابد، کشور با مشکلات بزرگی مواجه خواهد شد.

امروزه، معنای مادری بین مادران تک‌فرزند یک الگوی در حال افزایش است و بازتابی از تحول در نگرش زنان به مادری، مسئولیت‌های خانوادگی و هویت فردی آنان به‌شمار می‌رود. این می‌تواند به درک عمیق‌تری از تجربه مادری و بازسازی این مفهوم در زندگی زنان منجر شود. این پژوهش همچنین به سیاست‌گذاران و مشاوران خانواده کمک می‌کند تا مادران را بهتر حمایت کنند و به درک عمیق‌تری از چالش‌ها و فرصت‌های مادری در این گروه برسند. سؤالی که به‌دنبال پاسخ آن هستیم این است که زنان بعد از اینکه مادری را برای نخستین بار تجربه می‌کنند، آن را چگونه معنا می‌کنند. مادران تک‌فرزند چه درکی از مفهوم مادری دارند که ترجیح می‌دهند تک‌فرزند باقی بمانند. یافته‌های این مقاله از فهم عامیانه^۱ مادران تک‌فرزند لاهیجان حاصل خواهد شد. مسئله اصلی پژوهش حاضر مطالعه معنای مادری بین مادران تک‌فرزند ۲۰ تا ۳۵ ساله ساکن لاهیجان است.

پیشینه پژوهش

با وجود اهمیت روزافزون نقش مادری در زندگی اجتماعی و فرهنگی زنان، پژوهش‌های کیفی و جامع درباره معنای مادری به‌ویژه بین مادران تک‌فرزند، همچنان محدود و اندک است. این خلأ پژوهشی نیازی مبرم را به مطالعات عمیق‌تر و متنوع‌تر در این حوزه ایجاد

1. Common Sense
2. Simone de Beauvoir
3. Julia Quillan
4. Karen Christopher
5. Sinikka Elliot
6. Intensive
7. Joel Anderson

عمدتاً کیفی، ابعاد گوناگون تجربه مادری را در گروه‌های مختلف زنان بررسی کرده‌اند؛ زیرا روش پژوهش کیفی امکان می‌دهد معانی و رفتارهای اجتماعی عمیق‌تر درک شود و برای مطالعه پدیده‌هایی مانند مادری - که به‌سادگی نمی‌شود از لحاظ کمی سنجیده شوند - مناسب‌تر است؛ با این حال به‌طور کلی، بیشتر این پژوهش‌ها به نقش مادری زنان شاغل و متأهل پرداخته و به بررسی گفتمان‌های مادری بسنده کرده‌اند. آنچه در ادبیات موجود کمتر بدان پرداخته شده، تحلیل معنایی مادری از منظر تجربه‌های مادران تک‌فرزند و در بافت اجتماعی خاصی مانند شهرستان لاهیجان است؛ از این رو، این مطالعه با رویکردی نو و زمینه‌مند، به پرکردن خلأ مهمی در ادبیات پژوهش کمک می‌کند و می‌تواند شناخت عمیق‌تری از تجربه‌های مادری در ایران معاصر حاصل کند؛ به‌ویژه در اوضاعی که نرخ باروری کاهش یافته است و خانواده‌های تک‌فرزند به یک الگوی رایج تبدیل شده‌اند. این پژوهش به دنبال واکاوی معنای مادری بین مادران تک‌فرزند است و اینکه در انگاره‌های ذهنی مادران تک‌فرزند، مادری چگونه معنا می‌شود.

چارچوب مفهومی

پژوهش حاضر با رویکردی کیفی و با تکیه بر بساخت‌گرایی اجتماعی به بررسی معنای مادری بین مادران تک‌فرزند ۲۰ تا ۳۵ ساله شهرستان لاهیجان می‌پردازد. بساخت‌گرایی اجتماعی یکی از رویکردهای معاصر در علوم اجتماعی است و بر این باور است که واقعیت‌های اجتماعی از راه فرایندهای ارتباطی، زبانی و تعاملی ساخته می‌شوند و هیچ معنای پیشینی، ذاتی و تغییرناپذیر وجود ندارد (Burr, 2015). در این دیدگاه، مفاهیمی مانند «مادری»، «نقش زنانه» یا «هویت مادرانه» نه به‌مثابه ویژگی‌های بیولوژیک بلکه ساخته‌های اجتماعی فهم می‌شوند.

از منظر برگر و لاکمن (۱۹۶۶)، واقعیت اجتماعی چیزی جز محصول تعاملات اجتماعی مستمر در زندگی روزمره نیست. به اعتقاد آنان، انسان‌ها با فرایندهایی مانند برون‌فکنی،^۵ عینی‌سازی^۶ و درون‌فکنی^۷، جهان اجتماعی خود را می‌سازند. مادری نیز در این

تعداد درخور توجهی از زنان الویت دارد. جعفری و همکارانش (۱۴۰۱) در پژوهش خود رابطه سبک زندگی و حمایت اجتماعی را با هویت مادری زنان در شهر اصفهان بررسی کردند. یافته‌ها نشان داد که هویت مادری بین زنان امری انتخابی محسوب می‌شود؛ اما می‌توان گفت به‌رغم استقلال هویتی زنان، فرزند یک عنصر هویت‌ساز دیگر برای زنان محسوب می‌شود.

پژوهش زندگی و سفیری (۱۴۰۰) به بررسی پدیدارشناسی تجربه زیسته مادری در شهر اراک پرداخته است. طبق نتایج، مادران شرکت‌کننده با وجود تفاوت سطح تحصیلات و شغل، به اشکال مختلف، سه مقوله اصلی بازاندیشی، هویت‌یابی و فشار اجتماعی را در تجربه مادری‌شان داشته‌اند. می‌توان گفت در ناخودآگاه جمعی بیشتر مردان و زنان جامعه هنوز هم مادر بودن، زنانه قلمداد می‌شود و مادر عهده‌دار اصلی مسئولیت فرزند است.

افضلی و انتظاری (۱۳۹۹) در پژوهش خود، سنخ‌ها، معانی و انگیزه‌های مادری را در شهر تهران بررسی کرده‌اند. یافته‌های پژوهش در سه گونه اصلی «انتخابگر مادری»، «مردد درباره مادری» و «گریزان از مادری» تقسیم‌بندی شدند. زنان بر اساس عامل انگیزه به دو دسته مادی‌گرا و معرفت‌گرا تقسیم شدند. سنخ‌های به‌دست‌آمده بیانگر تحول در نهاد مادری است که با برجسته‌کردن عامل انتخاب و آگاهی، از فشار نهادی برای قرارگرفتن در پایگاه مادری کاسته شده است.

پژوهش خادم و همکاران (۱۴۰۱) سیال بودن مفهوم مادری را در شهر تهران بررسی کرده است. حاصل این مطالعه، استخراج چهار مقوله شده است: «گفتمان غالب مادری»؛ «زنانه بودن مادری»؛ «اعتقاد به ورای مادری جنسیتی»؛ «گسست در گفتمان مسلط مادری»^۴. بنا بر نتایج این پژوهش، مادر شدن دیگر فقط یک وظیفه یک‌طرفه و زنانه تلقی نمی‌شود و مردم با کنارگذاشتن گفتمان‌های اصولگرا، عملکرد متفاوتی را دنبال می‌کنند که مبتنی بر تکثرگرایی است. در واقع، هرچند بر اساس سنت‌ها، بیشتر زوج‌ها هنوز هم مادر بودن را زنانه می‌دانند، در عملکرد خود به تعامل و توافق متقابل بین زوج‌ها رسیده‌اند. همان‌طور که مشاهده شد، پژوهش‌های پیشین با رویکردی

1. The mothering dominant discourse of motherin
2. Femininity of mothering
3. Belief in beyond the gender mothering
4. The partition in dominant discourse of mothering
5. Externalization
6. Objectivation
7. Internalization

در دوره‌ای از زندگی‌اش مادری را به‌مثابه «ایثار» و در دوره‌ای دیگر آن را به‌مثابه «فرصت رشد شخصی» معنا کند. به همین دلیل است که شناخت در رویکرد برساخت‌گرایانه همواره در حال تغییر، بازسازی و بازتولید است (Burr, 2015). این مسئله از منظر حساسیت نظری پژوهشگر، اهمیتی بنیادین دارد.

در نهایت، چارچوب مفهومی این پژوهش بر مبنای این درک نظری، بر آن است تا مادری را در بستر تجربه زیسته زنان لاهیجانی بررسی کند؛ زنانی که نه فقط «مادر» بلکه فاعلانی اجتماعی هستند که با نقش مادری به‌صورت پویا برخورد می‌کنند، آن را بازتعریف می‌کنند و گاهی با آن به تعارض یا چالش برمی‌خورند. این تحلیل در پی آن است که معنای مادری را از دریچه نگاه خود زنان و در بافت فرهنگی - اجتماعی خاصشان بازسازی کند، نه بر اساس تعاریف قالبی یا کلیشه‌ای.

روش‌شناسی و داده‌ها

در این مطالعه، برای دستیابی به معنای مادری و فهم این پدیده، از رویکرد کیفی و روش پدیدارشناسی^۱ استفاده شده است. این روش به دنبال روشن کردن ساختار و جوهره پدیده‌های تجربه‌شده و توصیف دقیق آن از راه تجزیه و تحلیل تجربه‌های زیسته شرکت‌کنندگان است (Glaser & Strauss, 1965: 259). پژوهش حاضر، از رویکرد موستاکاس پیروی می‌کند و به روش گلایزی تحلیل شده است. راهبرد پژوهش موستاکاس بر توصیف‌هایی از تجربه‌های مشارکت‌کنندگان استوار است. همچنین او بر مفهوم اساسی هوسرل اپوخه (جداسازی^۲) متمرکز است که در آن، محقق تجربه‌های پیشین خود را تا جایی که ممکن است کنار می‌گذارد تا بتواند نگاهی نو به پدیده در حال بررسی داشته باشد (کرسول، ۱۳۹۶: ۸۲). کاربرد اصطلاحی موستاکاس از روش گلایزی (۱۹۸۷) در تحلیل داده‌ها شش گام دارد: ۱. مقدمه؛ ۲. فرایند و رویه پژوهش؛ ۳. ایجاد گزاره‌های مهم و معنادار؛ ۴. معانی گزاره‌ها؛ ۵. تم‌های مستخرج از گزاره‌ها؛ ۶. توصیف کامل پدیده (کرسول، ۲۰۰۷: ۸۰). در پژوهش حاضر برای دستیابی به معنای مادری و فهم این پدیده در آگاهی کنشگران، از این ساختار تبعیت شده است (کرسول، ۱۴۰۰: ۸۲). داده‌ها به روش مصاحبه عمیق گردآوری شدند. مصاحبه‌ها در محیطی آرام و ایمن، با رعایت اصول اخلاق پژوهش از جمله رضایت آگاهانه، حفظ محرمانگی و امکان انصراف در هر زمان، انجام شدند.

چارچوب، حاصل یک فرایند اجتماعی طولانی‌مدت است که در آن انتظارهای فرهنگی، سنت‌ها، رسانه‌ها و نهادهای اجتماعی معنا و مرزهای نقش مادری را تعیین می‌کنند. مادری از نگاه برساخت‌گرایانه، امری تاریخی، زمینه‌مند و وابسته به بافت است نه تجربه‌ای جهانی و همسان در همه جوامع (Berger & Luckmann, 1966).

با تکیه بر این چارچوب نظری، مطالعه حاضر قصد دارد نشان دهد چگونه زنان جوان تک‌فرزند در شهرستان لاهیجان، معنای مادری را در بستر فرهنگی و اجتماعی خاص خود تجربه و بازتعریف می‌کنند. در این زمینه، مادری نه تنها با انتظارهای سنتی فرهنگی درباره زن «فداکار» و «خانواده‌محور» گره خورده، بلکه با تحولات معاصر مانند افزایش تحصیلات زنان، اشتغال، فردگرایی، مصرف‌گرایی و تأثیر رسانه‌ها نیز در تعامل است. این تحولات ممکن است باعث شود چالش‌ها، تعارض‌ها و بازنگری‌هایی در معنا و تجربه مادری در نسل جدید زنان بروز یابد (Phoenix & Woollett, 1991).

مطالعه معنای مادری در چارچوب برساخت‌گرایی، ما را از نگاه ذات‌گرایانه به زنانگی و مادری دور می‌کند و امکان می‌دهد که مادری را از منظر یک فرایند اجتماعی - فرهنگی متنوع و چندلایه بررسی کنیم. در این نگاه، یک مادر نه فقط بر اساس بیولوژی بلکه بر اساس نحوه تفسیر، تعامل و بازنمایی‌های فرهنگی، مادری را تجربه می‌کند. این مسئله در بستر فرهنگی شمال ایران و به‌ویژه در لاهیجان که دارای ویژگی‌های خاص اجتماعی، مذهبی و قومی است، اهمیت بیشتری می‌یابد؛ زیرا در چنین بافتی، زنان هم‌زمان با فشار ارزش‌های سنتی و اقتضائات مدرن زندگی می‌کنند.

در این میان، رویکرد برساخت‌گرایانه همچنین امکان می‌دهد تا به صدهای کمتر شنیده‌شده توجه شود؛ مانند تجربه زنان جوان تک‌فرزند که ممکن است در معرض برچسب‌های فرهنگی یا انتظارهای خانواده و جامعه درباره «مادر ایدئال» قرار گیرند. این نگاه، به پژوهشگر کمک می‌کند تا به‌جای تحمیل معنا، در پی کشف معانی برساخته‌شده‌ای باشد که خود مادران در زندگی روزمره‌شان مدنظر دارند. بر این اساس، معنا امری فردی نیست، بلکه در میدان روابط اجتماعی و ساختارهای قدرت شکل می‌گیرد (Gubrium & Holstein, 2008).

از سوی دیگر، مادری در این رویکرد یک «هویت سیال» می‌باشد که ممکن است در طول زمان، با تغییر اوضاع زندگی، تحولات فرهنگی و تجربه‌های شخصی، دگرگون شود. ممکن است یک زن

1. Phenomenology

2. Bracketing

جدول ۱. مشخصات جمعیت شناختی مشارکت کنندگان در پژوهش
Table 1. Demographic Characteristics of the Study Participants

ردیف	نام	سن	شغل	تحصیلات	چند سال پس از ازدواج بچه دار شدید؟
۱	مونا	۳۴	مشاور	دانشجوی دکتری	۵
۲	گندم	۲۷	کارمند	کارشناسی ارشد	۳
۳	اعظم	۳۴	معلم	دکتری	۶
۴	الناز	۲۷	معلم	کارشناسی	۴
۵	مسیحا	۳۲	کارمند	کارشناسی ارشد	۵
۶	محبوبه	۲۵	فروشنده	کارشناسی	۲
۷	سمیرا	۳۰	کارمند	کارشناسی ارشد	۳
۸	سها	۲۶	خانه دار	کارشناسی	۲
۹	مهسا	۳۴	کارمند	کارشناسی ارشد	۳
۱۰	مائده	۲۳	فروشنده	کارشناسی	۲
۱۱	معصومه	۲۵	مغازه دار	کارشناسی	۳
۱۲	صفورا	۳۱	خیاط	کارشناسی ارشد	۳
۱۳	فرخنده	۳۰	خانه دار	کارشناسی	۵
۱۴	مریم	۳۵	مغازه دار	کارشناسی ارشد	۴
۱۵	سارا	۳۱	آرایشگر	کارشناسی	۳
۱۶	نیلوفر	۳۳	کارمند	کارشناسی ارشد	۳
۱۷	زهرا	۲۲	آرایشگر	کارشناسی	۲
۱۸	اکرم	۲۸	منشی	کارشناسی	۲
۱۹	سوگند	۲۹	خانه دار	کارشناسی ناتمام	۳
۲۰	فاطمه	۲۶	فروشنده	کارشناسی	۲
۲۱	بتول	۲۹	معلم	کارشناسی	۳
۲۲	ساناز	۳۴	خانه دار	کارشناسی	۲
۲۳	ستاره	۲۰	منشی	کاردانی	۲
۲۴	افسانه	۲۹	معلم	کارشناسی ارشد	۳

شد که در قالب پنج درون‌مایه اصلی مقوله‌بندی شدند. این مضامین نشان‌دهنده تجربه زیسته و پنداشت زنان از مادری است. هریک از این مقوله‌های اصلی دارای خرده مقولاتی است که در جدول ۲ آمده است. در ادامه به توضیح هریک از خرده مقولات خواهیم پرداخت.

جدول ۲. مقوله‌های مستخرج از مصاحبه‌ها

Table 2. Extracted Categories from the Interviews

خرده مقولات	مقولات اصلی
(۱-۱) شور و لذت در مراقبت از فرزند	(۱) مادری به‌مثابه تعادلی میان عشق و فرسودگی
(۱-۲) احساس کامل‌بودگی زنان	
(۱-۳) احساس خستگی مداوم و بی‌وقفه	
(۱-۴) نوسان میان رضایت عاطفی و فرسایش روانی	
(۱-۵) عاشق همیشه نگران	
(۲-۱) پشتیبانی عاطفی و بی‌وقفه از فرزند	(۲) مادری به‌مثابه مسئولیتی بی‌وقفه و حمایتگری خاموش
(۲-۲) مراقبت مداوم از فرزند، بدون انتظار بازخورد یا تشکر	
(۲-۳) مادر صرفه‌جوی مالی	
(۳-۱) تجربه خودشکوفایی از مسیر فرزندپروری	(۳) مادری به‌مثابه پُلی به‌سوی تعالی یا زنجیری بر پای آرزوها
(۳-۲) رسمی‌شدن خانواده و پایداری زندگی زناشویی	
(۳-۳) مادری در سایه تعویق خواسته‌های شخصی (فردی)	
(۴-۱) حمایت و مشارکت همسر	(۴) مادری به‌مثابه تجربه‌ای در بستر حمایت‌های اجتماعی
(۴-۲) حمایت و مشارکت اطرافیان	
(۵-۱) وابستگی افراطی کودک - مادر	(۵) مادری به‌مثابه تمرکز مادرانه و حاشیه‌نشینی همسر
(۵-۲) جابه‌جایی الویت‌های عاطفی از همسر به فرزند	
(۵-۳) مدام در خدمت دیگری (فرزند) بودن	

(۱) مادری به‌مثابه تعادلی میان عشق و فرسودگی

مادری در تجربه زیسته بسیاری از زنان، فقط یک رابطه عاطفی بی‌چون و چرا نیست، بلکه فرایندی پیچیده و پرفراز و نشیب است که در آن عشق و فرسودگی درهم تنیده‌اند. زنان در مقام مادر، هم‌زمان درگیر تجربه‌ای عمیق از دل‌بستگی، معنا و رضایت عاطفی هستند و در عین حال، با فشارهای طاقت‌فرسای جسمی، روانی و اجتماعی مواجهند. این دوگانه، مادری را به یک موقعیت دائمی از تلاش برای ایجاد تعادل میان شور عاطفی و فرسایش روانی بدل می‌کند (Hays, 1996).

گفت‌وگوها با اجازه مصاحبه‌شوندگان ضبط و سپس به‌طور کامل پیاده‌سازی شدند تا برای تحلیل استفاده شوند.

پژوهش حاضر به شیوه نمونه‌گیری هدفمند^۱ انجام شده است و مادرانی می‌توانستند در مصاحبه شرکت کنند که شرایط زیر را داشته باشند:

۱. بازه سنی آن‌ها بین ۲۰ تا ۳۵ سال باشد.
۲. یک فرزند خردسال داشته باشند.
۳. با همسر خود زیر یک سقف زندگی مشترک داشته باشند.
۴. ازدواج اولشان باشد.
۵. تا زمان مصاحبه قصد داشتن فرزند دوم را نداشته باشند.

در مرحله اول، با ورود به اماکن عمومی گوناگون مانند پارک‌ها، دانشگاه‌ها، آرایشگاه‌ها و مطب پزشکان، مادرانی که شرایط مدنظر را داشتند انتخاب شدند و از آن‌ها مصاحبه شد. در مرحله دوم، برای دستیابی به نمونه‌های بعدی و رسیدن به اشباع در نمونه‌گیری، از روش گلوله‌برفی استفاده شد. داده‌ها با نرم‌افزار MAXQDA کدگذاری شدند و طی مراحل مختلف کدگذاری، مفاهیم و مقوله‌های اصلی و فرعی استخراج شد. برای اعتبار و اعتماد داده‌های پژوهش، مقوله‌های مستخرج با مصاحبه‌شوندگان در میان گذاشته شد و ابعاد آن برایشان تشریح شد و پس از تأیید آن‌ها، به‌صورت مقوله نهایی مدنظر قرار گرفت. نمونه‌گیری تا رسیدن به اشباع نظری و هم‌زمان با تحلیل داده‌ها صورت گرفت. ابتدا برای تدقیق موضوع و دستیابی به سؤالات اصلی، مصاحبه‌های اکتشافی انجام گرفت. سپس مصاحبه‌ها و داده‌ها پالایش شدند و حذف و اضافه‌هایی انجام شد. در نهایت، با ۲۱ مصاحبه به اشباع رسید؛ اما برای اطمینان بیشتر، ۲۴ مصاحبه انجام شد. مصاحبه‌ها ۴۵ تا ۷۰ دقیقه‌ای بودند. در ادامه، برای تحلیل مصاحبه‌ها مطابق با تحلیل گلایزی، ابتدا به تقلیل اطلاعات به گزاره‌ها و عبارتهای مهم پرداخته شد و سپس این گزاره‌ها باهم ترکیب شدند.

یافته‌ها

در این پژوهش، با ۲۴ مادر تک‌فرزند ۲۰ تا ۳۵ ساله ساکن شهرستان لاهیجان گفت‌وگو شد. مشارکت‌کنندگان همه دارای تحصیلات دانشگاهی هستند و در فاصله دو تا شش سال پس از ازدواج، صاحب فرزند شده‌اند و در واقع، مادری را تجربه کرده‌اند.

توصیف مضامین

از تجزیه و تحلیل یافته‌ها، شانزده مفهوم و درون‌مایه فرعی استخراج

۱-۱) شور و لذت در مراقبت از فرزند

در روایت‌های مادران، یکی از وجوه پررنگ و عمیق تجربه مادری، حس شور، شوق و لذتی بود که در فرایند مراقبت از فرزند تجربه می‌کردند. اگرچه مراقبت از کودک به‌ویژه در سال‌های نخست زندگی، با حجم سنگینی از کار فیزیکی و مسئولیت‌های عاطفی همراه است، مادران اغلب به یاد لحظه‌هایی بودند که احساس می‌کردند «همه‌چیز ارزشش را دارد». این لحظه‌ها ممکن بود لبخند زدن کودک، گفتن اولین کلمات یا حتی بغل کردن‌های بی‌کلام و پر از محبت باشد. اعظم (۳۴ساله، معلم و دکتری): «هر بار که لبخند می‌زنه، دلم پر از شادی می‌شه و برای من بالاترین شکل از عشق هست.» ساناز (۳۴ساله، خانه‌دار و کارشناسی): «مراقبت از بچه برام فقط مسئولیت نیست، یه حس عمیق از عشق و لذت هست که هر روز بیشتر می‌شه؛ وقتی بغلش می‌کنم تمام خستگی هام از تنم بیرون می‌ره.»

۱-۲) احساس کامل‌بودگی زنان

در روایت‌های مشارکت‌کنندگان، تجربه مادری بستری برای تحقق بخشی از هویت زنانه بود. بسیاری از زنان در خلال توصیف لحظه‌های ناب و پیچیده مراقبت از فرزند، یک احساس مشترک را با واژگانی مانند «کامل شدن»، «تمام شدن»، «پُرشدن» یا «در جای خود قرار گرفتن» توصیف می‌کردند. برای این مادران، تولد فرزند و ورود به نقش مادری، نوعی «در آغوش گرفتن خود زنانه» بود؛ گویی بخشی از وجود آن‌ها که تا پیش از آن، خاموش یا در حاشیه مانده بود، اکنون مجال بروز یافته بود. افسانه (۲۹ساله، معلم و کارشناسی‌ارشد): «زمانی که بچه نداشتم احساس می‌کردم کامل نیستم و تصورم این بود وجود بچه می‌تونه این حس را در من ایجاد کنه.» فرخنده (سی‌ساله، خانه‌دار و کارشناسی): «من فکر کردم که با آوردن بچه و مادر شدن می‌تونم ورژن بهتر و کامل‌تری داشته باشم.» معصومه (۲۵ساله، مغازه‌دار و کارشناسی): «زمانی که مادر شدم احساس کردم بیشتر به من احترام می‌گذارن.»

عوامل درونی نیز محرک مادر برای داشتن تمایل به فرزند است. احساس زنان به وجود فرزند، نیاز درونی است. این احساس نیاز، به ذات انسان برمی‌گردد. مسیحا (۳۲ساله، کارمند و کارشناسی‌ارشد): «داشتن موجودی ظریف و کوچک که از وجود خودم باشه برام لذتبخش بود.» همان‌طور که از مصاحبه‌ها پیداست، زنان زمانی که مادر می‌شوند احساس کامل‌بودگی و غرور می‌کنند.

۱-۳) احساس خستگی مداوم و بی‌وقفه

در بسیاری از روایت‌های مشارکت‌کنندگان، احساس خستگی

نه‌تنها یک وضعیت فیزیکی زودگذر بود، بلکه به‌مثابه یک وضعیت روانی - وجودی مستمر توصیف می‌شد. مادران از روزهایی سخن می‌گفتند که «شروع نشده، خسته بودند» و شب‌هایی که حتی در خواب هم در نوعی آماده‌باش ذهنی و عاطفی بودند. این خستگی همیشه با شدت کار یا ساعت‌های بیداری قابل‌اندازه‌گیری نبود، بلکه بیشتر ریشه در از خود گسیختگی، فرسایش تدریجی انرژی روانی و نبود فضای بازسازی و استراحت واقعی داشت. برخی از مادران تجربه خستگی را با کلماتی مانند «فرسودگی عاطفی»، «تحلیل رفتن» و «درهم‌شکستگی تدریجی» بیان می‌کردند. گاهی این احساس با انزوا، کمبود حمایت و توقع‌های اجتماعی از «مادر همیشه حاضر و فداکار» درهم می‌آمیخت و به احساسی از نادیده‌گرفته‌شدن یا حتی فراموش شدن خود فردی منجر می‌شد.

در دل این خستگی بی‌وقفه، گاهی مادران احساس می‌کردند که بدن و ذهنشان از آن خودشان نیست؛ حتی در لحظه‌های تنهایی، ذهنشان همچنان درگیر نیازهای فرزند، نگرانی‌ها و برنامه‌ریزی برای مراقبت است. مریم (۳۵ساله، مغازه‌دار و کارشناسی‌ارشد): «انگار هر لحظه از شبانه‌روز یه تیکه از من توی مراقبتته. نمی‌تونم خاموش کنم.» سارا (۳۱ساله، آرایشگر و کارشناسی): «همیشه کار دارم؛ انگار کارام تمومی نداره؛ موقعی که خوابیدم هم مغزم هوشیاره؛ خواب عمیق ندارم.» فاطمه (۲۶ساله، فروشنده و کارشناسی): «هیچ‌کس نمی‌فهمه این خستگی رو؛ چون می‌گن خب مادر شدی دیگه، طبیعیه؛ ولی من حس می‌کنم دارم کم‌کم تهی می‌شم.»

۱-۴) نوسان میان رضایت عاطفی و فرسایش روانی

مادران در تجربه مادری، اغلب میان دو احساس متضاد در نوسان بودند: از یک‌سو، رضایت عمیق عاطفی ناشی از عشق به فرزند و از سوی دیگر، فرسایش روانی ناشی از مراقبت مداوم و بی‌وقفه. به‌طور معمول، این دو حس هم‌زمان تجربه می‌شدند؛ یعنی درهم تنیده هستند؛ برای مثال، لحظه‌ای که کودک را در آغوش گرفته‌اند، عشق و خستگی را توأم احساس می‌کنند. این نوسان مداوم، نوعی کشمکش درونی ایجاد می‌کرد که گاهی با احساس گناه، فشار اجتماعی و خودسرزنش‌گری همراه بود. مادران یاد گرفته بودند که هم‌زمان هم خسته باشند و هم عاشق؛ و این دوگانگی را بخشی از واقعیت مادری می‌دانستند. صفورا (۳۱ساله، خیاط و کارشناسی‌ارشد): «گاهی دلم از خوشحالی می‌لرزه وقتی بچم می‌خنده؛ ولی هم‌زمان ته دلم یه خستگی که هیچ‌کس نمی‌فهمه.» نیلوفر (۳۳ساله، کارمند و کارشناسی‌ارشد): «مادری شیرینه. خیلی شیرین؛ ولی آسون نیست. انگار وسط دوتا احساس گیر افتادی.»

۱-۵) عاشق همیشه نگران

بسیاری از زنان چنین تجربه مشترکی دارند که رابطه عاطفی‌شان با فرزندشان شدید است و این، نوعی نگرانی و دلوپسی دائمی ایجاد می‌کند. سه‌ها (۲۶ ساله، خانه‌دار و کارشناسی): «درسته مادر بودن وظایف بسیار سنگینی با خودش به همراه داره و همیشه نگران سلامتی و آینده بچم هستم؛ اما عاشقانه بچم رو دوست دارم.» برخی از مادران با وجود داشتن اختلاف با همسر، تمام سختی‌های زندگی را تحمل می‌کنند برای اینکه عاشق فرزندشان هستند. گندم (۲۷ ساله، کارمند و کارشناسی ارشد): «با وجود اختلافاتی که با همسرم دارم هرگز به جدایی فکر نکردم؛ به خاطر اینکه نمی‌خوام بچم فرزند طلاق باشه. من به خاطر بچم از خودم و زندگی‌م می‌گذرم.»

۲) مادری به مثابه مسئولیتی بی‌وقفه و حمایتگری خاموش

مادری یک مسئولیت همیشگی است و بر مسئولیت‌های قبلی زن می‌افزاید. زن را درگیر یک کار تمام‌وقت درون خانواده‌ای می‌کند. کار تمام‌وقتی که ممکن است سایر فرصت‌های اجتماعی را از او سلب کند (نور محمدی و همکاران، ۱۳۹۶: ۴۸). مادری فقط به معنای انجام کارهای شخصی و ملموس برای کودک نیست، بلکه به منزله حضور دائمی و ذهنی در زندگی فرزند است. حضوری بی‌وقفه که اغلب خاموش و پنهان باقی می‌ماند.

۲-۱) پشتیبانی عاطفی و بی‌وقفه از فرزند

درواقع، جوهره و عمق نقش مادرانه، پشتیبانی عاطفی و بی‌وقفه از فرزند است؛ یعنی مادری فقط به دنیا آوردن یا مراقبت فیزیکی از کودک نیست، بلکه به معنای واقعی، مراقبت از روان، احساسات و شخصیت در حال رشد فرزند است. سمیرا (سی ساله، کارمند و کارشناسی ارشد): «بچم هر وقت دلش می‌گیره یا یه چیزی ناراحتش می‌کنه، حتی اگه نصفه شب باشه، میاد پیش من. نمی‌تونم بگم نه؛ دلم طاقت نیاره. انگار از ته دلم یه چیزی می‌گه الان فقط باید کنارش باشی، فقط گوش بدی. من خودم اگه هزار تا مشکل داشته باشم، همون لحظه یادم می‌ره؛ چون الویت بچمه.»

۲-۲) مراقبت مداوم از فرزند بدون انتظار باز خورد یا تشکر

مادران از مراقبت مداوم می‌گفتند؛ اینکه بی‌وقفه و بدون چشمداشت انجام می‌دادند، بدون اینکه انتظار تشکر، قدردانی یا حتی دیده شدن داشته باشند. آن‌ها این مراقبت را «طبیعی»، «غریزی» یا «وظیفه» تلقی می‌کردند، حتی وقتی از نظر جسمی و روحی خسته بودند. این نداشتن انتظار، گاهی از عشق و تعهد عمیق به فرزند می‌آمد و گاهی هم از فشارهای فرهنگی که مادر را به فداکاری بی‌صدا موظف می‌دانست؛ با این حال، برخی مادران به این

اشاره می‌کردند که نادیده گرفتن این زحمات‌ها، در بلندمدت احساس فراموش شدگی یا کم‌ارزشی ایجاد می‌کند. سوگند (۲۹ ساله، خانه‌دار و کارشناسی ناتمام): «هیچ کس نمی‌فهمه چند بار توی روز بچمو بغل می‌کنم، غذا درست می‌کنم، لباس عوض می‌کنم. هیچ کس هم قرار نیست بگه خسته نباشی... ولی بازم انجامش می‌دم.» اکرم (۲۸ ساله، منشی و کارشناسی): «منتظر تشکر نیستم. نمی‌تونم باشم؛ چون اگه بخوام بابت هر کاری که می‌کنم کسی قدردانی کنه، دیگه باید تمام روز منتظر بمونم.»

۲-۳) مادر صرفه‌جویی مالی

برخی مادران در روایت‌های خود از فشار اقتصادی و نقش ناخودآگاه یا آگاهانه‌ای گفتند که در مدیریت و صرفه‌جویی هزینه‌های خانه به‌ویژه در رابطه با فرزند، برعهده گرفته بودند. آن‌ها با تصمیم‌هایی که اغلب بدون دیده شدن یا ارزش‌گذاری می‌گرفتند، خود را مسئول مراقبت از منابع مالی خانواده می‌دیدند. گاهی این صرفه‌جویی با احساس رضایت از حمایت خانواده و گاهی با حس محدود شدن، فراموش شدن یا حتی محروم کردن خود همراه بود. فاطمه (۲۶ ساله، فروشنده و کارشناسی): «خودم لباس نمی‌خرم؛ ولی سعی می‌کنم همیشه بچم یه لباس نو داشته باشه، حتی اگه شده از تخفیفی یا حراجی بخرم.» مائده (۲۳ ساله، فروشنده و کارشناسی): «خودم ماه‌هاست آرایشگاه نرفتم؛ ولی واسه کلاس زبان بچم پول گذاشتم کنار. اینارو کسی نمی‌بینه.»

۳) مادری به مثابه پلی به سوی تعالی یا زنجیری بر

پای آرزوها

مادری می‌تواند به منزله یک شمشیر دولبه عمل کند. اینکه زن در کجای داستان قرار بگیرد، ارتباط نزدیکی با اوضاع محیط و ویژگی‌های شخصیتی وی دارد. در این بخش، تحلیل داده‌ها نشان داد که مادری معنایی دوجانبه دارد. درواقع معنای مادری، یک سازه ذهنی متناقض است که هم می‌تواند عامل رشد و تعالی باشد و هم می‌تواند از سرعت پیشرفت بکاهد. همان‌طور که مادر به فرزند در بلوغ کمک می‌کند، فرزند نیز به صورت بالقوه سبب می‌شود هویت مادری تعالی پیدا کند.

۳-۱) تجربه خودشکوفایی از مسیر فرزندپروری

برخی مادران تجربه مادری را فقط مراقبت و فداکاری نمی‌دیدند، بلکه آن را فرصتی برای شناخت بیشتر خود، رشد درونی و شکوفایی توانمندی‌هایی می‌دانستند که پیش از آن هرگز مجال بروز نداشت. آن‌ها از اینکه در مسیر تربیت فرزند، صبورتر، آگاه‌تر، و مسئول‌تر شده‌اند سخن می‌گفتند. مادری برایشان فقط

به کمک و حمایت بیشتری نیازمند دارد. مشارکت همسر و دیگران بسیار می‌تواند کمک‌کننده باشد. زنان زمانی که باردار می‌شوند به حمایت همسر و اطرافیان خود نیاز دارند و زمانی که فرزندشان متولد می‌شود این نیاز تشدید می‌شود.

۱-۴) حمایت و مشارکت همسر

مادران در روایت‌های خود، از نقش حیاتی همسر در فرایند فرزندپروری سخن گفتند. برای برخی، حمایت عاطفی، مسئولیت‌پذیری و مشارکت واقعی همسر، تجربه مادری را معنادارتر، سبک‌تر و انسانی‌تر کرده بود. درمقابل، برخی دیگر از نبود مشارکت یا حمایت مؤثر گلایه داشتند و این نامتوازنی را یکی از دلایل اصلی خستگی و احساس تنهایی خود می‌دانستند. مشارکت همسر نه فقط در انجام کارهای خانه بلکه در همدلی، همراهی و درک عاطفی، نقش تعیین‌کننده‌ای در کیفیت تجربه مادری داشت. بتول (۲۹ساله، معلم و کارشناسی): «وقتی شوهرم شب بچه رو می‌خواهونه یا باهاش بازی می‌کنه، حس می‌کنم تنها نیستم. این همراهیه برام خیلی مهمه.» افسانه (۲۹ساله، معلم و کارشناسی‌ارشد): «همسرم واقعاً کمک می‌کنه؛ ولی مهم‌تر از کار، اینه که حواسش به منه. می‌پرسه خسته‌ای؟ چیزی می‌خوای؟» محبوبه (۲۵ساله، فروشنده و کارشناسی): «من عملاً همه کارا رو تنهایی می‌کنم. اون فقط آخر شب میاد و می‌خوابه. حتی نمی‌دونه بچه چند تا پوشک عوض کرده امروز.»

۴-۲) حمایت و مشارکت اطرافیان

مادران در روایت‌های خود، حمایت اطرافیان مانند مادر، خواهر، مادرشوهر، دوستان و حتی همسایه‌ها را یکی از عوامل مهم در تحمل‌پذیرتر شدن نقش مادری دانستند. این حمایت‌ها می‌توانست به شکل کمک‌های عملی (نگه‌داری کودک، پخت‌وپز، خرید و...) یا حمایت‌های عاطفی (همدلی، شنیدن، دلگرمی‌دادن) باشد. در جایی که چنین حمایت‌هایی وجود داشت، مادران احساس سبکی و دلگرمی بیشتری داشتند و در غیاب آن، اغلب احساس تنهایی، انزوا و فشار مضاعف را تجربه می‌کردند. الناز (۲۷ساله، معلم و کارشناسی): «مادرم گاهی میاد پیشم، فقط یه ساعت بچه رو نگه می‌داره تا من دوش بگیرم یا یه چایی بخورم. همین کار کوچیک کلی حالمو عوض می‌کنه.» بتول (۲۹ساله، معلم و کارشناسی): «من از تولد فرزندم تا چند ماه مرخصی داشتم؛ ولی بعد از مرخصی، مادرم یا مادر شوهرم به من کمک کردند. صبح‌ها اول بچه رو می‌بردم به مادر یا مادر شوهرم تحویل می‌دادم بعد می‌رفتم سرکار.»

«دادن» نبود، بلکه نوعی «شدن» بود. صفورا (۳۱ساله، خیاط و کارشناسی‌ارشد): «مادری باعث شد بفهمم چقدر توان تحمل و مدیریت دارم. چیزایی از خودم کشف کردم که هیچ‌وقت فکر نمی‌کردم دارمشون.» زهرا (۲۲ساله، آرایشگر و کارشناسی): «با اینکه خسته می‌شم، ولی انگار توی این مسیر دارم بزرگ می‌شم، قوی‌تر می‌شم. مادری فقط برای بچه رشد نیست، برای خود آدمم هست.»

۳-۲) رسمی شدن خانواده و پایداری زندگی زناشویی

برای برخی مادران، تولد فرزند، بنیان خانواده را تثبیت و آن را رسمی‌تر می‌کند. به گفته آن‌ها، فرزند نقش پیونددهنده‌ای میان زن و شوهر دارد و باعث می‌شود که روابط زناشویی وارد مرحله‌ای جدی‌تر، با حس مسئولیت مشترک و آینده‌نگری بیشتری شود. در نگاه این مادران، حضور کودک نه تنها نشانه‌ای از «خانواده‌شدن» بود، بلکه عاملی برای تداوم، تعهد و پایداری بیشتر در رابطه همسری تلقی می‌شد. مهسا (۳۴ساله، کارمند و کارشناسی‌ارشد): «وقتی بچه‌دار شدیم، انگار تازه یه خانواده واقعی شدیم. دیگه فقط زن و شوهر نبودیم، پدر و مادر شدیم.» ستاره (بیست‌ساله، منشی و کاردانی): «قبل از تولد بچه، رابطه‌مون بیشتر دوستانه یا عاطفی بود؛ ولی بچه که اومد، حس کردم پیوندمون جدی‌تر و محکم‌تر شد.»

۳-۳) مادری در سایه تعویق خواسته‌های شخصی (فردی)

مادران در روایت‌های خود از کنار گذاشتن یا به‌تعویق انداختن خواسته‌ها، آرزوها و حتی نیازهای نخستین خود سخن گفتند؛ کارهایی که در مسیر مراقبت از فرزند و مدیریت خانواده، گاهی بی‌صدا و بی‌مطالبه کنار گذاشته شده بودند. به نظر برخی‌شان، دلیل این کار، حس فداکاری و اولویت‌دادن به فرزند بود؛ اما در لایه‌های عمیق‌تر، گاهی با حس محرومیت، نادیده‌گرفته‌شدن یا تعلیق «خودبودن» همراه بود. سوگند (۲۹ساله، خانه‌دار و کارشناسی‌ناتمام): «دوست داشتم ادامه تحصیل بدم؛ ولی بعد از بچه‌دار شدن، همه‌چی عقب افتاد. الان فقط می‌خوام وقت خواب بچه چند صفحه کتاب بخونم که اونم نمی‌شه.» ساناز (۳۴ساله، خانه‌دار و کارشناسی): «احساس می‌کنم سال‌هاست چیزی برای خودم نخواستم. خواسته‌هام کجا رفتن؟ نمی‌دونم. فقط می‌دونم که الان مهم‌ترین چیز بچمه.»

۴) مادری به مثابه تجربه‌ای در بستر حمایت‌های اجتماعی

در یافته‌های این پژوهش آورده شده است که مادر با تولد فرزند، با تحولات جدیدی در زندگی شخصی و اجتماعی‌اش روبه‌رو می‌شود؛ بنابراین، متناسب با وضعیت جدیدی که مادر با آن مواجه شده است،

۵) مادری به مثابه تمرکز مادرانه و حاشیه‌نشینی همسر

عشق و محبت مادری یکی از احساسات کم‌نظیر در زنان و از زیباترین جلوه‌های زندگی مادر - کودک است. این عشق و محبت تمام امیال دیگر زن را تحت تأثیر قرار می‌دهد و موجب می‌شود زن نشاط و شغف داشته باشد. نتایج بسیاری از یافته‌ها نشان می‌دهد عشق، محبت و مهربانی مادر به فرزند یکی از تصویرهای مهم زنان راجع به مادری است؛ به طوری که بیشتر زنان معتقد بودند این عشق، منحصر به فرد است. مادری با ابراز عواطف و انتقال محبت تعریف می‌شود. در کنار این احساسات مثبت و لذت‌بخش، سختی‌های ناشی از ورود به دنیای پرتلاطم مادری را نباید نادیده گرفت. در واقع، مادری را اوج تقابل حس دوگانه تلخی‌ها و شیرینی‌ها، و زشتی‌ها و زیبایی‌ها دانسته‌اند. پس از تولد فرزند، زندگی از روال طبیعی خود خارج می‌شود و شکل جدیدی به خود می‌گیرد؛ به ویژه پس از تولد نخستین فرزند، این تغییرات بسیار شدیدتر می‌شود؛ تغییراتی مانند تغییر مرکز توجه از همسر به فرزند، مدام در خدمت فرزند بودن و الویت یافتن فرزند.

این تغییرات به تنش‌هایی در روابط زوج‌ها منجر می‌شود؛ زیرا زندگی، پیش و پس از تولد نوزاد تغییراتی غیر عمدی دارد. پیش از تولد فرزند، رابطه در خانه دوفره بوده است؛ در حالی که حالا نفر سومی هم وارد ماجرا شده است که تقریباً تمام تصمیم‌ها و فعالیت‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد و مرکز توجه از همسر به فرزند تغییر می‌کند.

۵-۱) وابستگی افراطی کودک - مادر

برخی مادران از وابستگی شدید و دائمی فرزندشان به خودشان سخن گفتند؛ و اینکه این وابستگی باعث شده است کودک کمتر از دیگران پذیرش داشته باشد و تقریباً در تمام لحظه‌ها به حضور مادر نیازمند باشد. اگرچه این وابستگی از منظر عاطفی حس نزدیکی ایجاد می‌کند، در بسیاری از موارد، به فرسایش روانی مادر، محدود شدن آزادی‌های فردی و حتی ایجاد اختلال در روابط اجتماعی و شغلی او منجر شده است. مادران در این وضعیت، خود را مدام در حال پاسخ‌گویی و دردسترس می‌دیدند، بی‌آنکه فرصتی برای نفس کشیدن یا بازیابی خود داشته باشند. سه‌ها (۲۶ ساله، خانه‌دار و کارشناسی): «بچم حتی یه دقیقه نمی‌ذاره برم دستشویی. همیشه باید کنارش باشم، انگار بدون من نمی‌تونه نفس بکشه.» صفورا (۳۱ ساله، خیاط و کارشناسی ارشد): «هیچ کس رو قبول نداره جز من. با پدرش یا مادر بزرگش هم نمی‌مونه. فقط من باید باشم، حتی برای خواب؛ مجبورم با خودم بپرسم سرکار.»

۵-۲) جابه‌جایی الویت‌های عاطفی از همسر به فرزند

برخی مادران از تغییر در تمرکز عاطفی خود پس از تولد فرزند

سخن گفتند؛ تغییری که در آن، فرزند به مرکز اصلی توجه و محبت‌شان تبدیل شده و رابطه عاطفی با همسر به حاشیه رفته است. این جابه‌جایی گاهی ناخودآگاه و ناشی از نیاز مداوم کودک بود و گاهی آگاهانه و اولویتی طبیعی در ذهن مادر است. در برخی موارد، این تغییر باعث شده بود فاصله عاطفی با همسر ایجاد شود. مادران به دنبال بازتعادل بخشی این رابطه بودند؛ اما فرصت یا توان آن را نداشتند. مونا (۳۴ ساله، مشاور و دانشجوی دکتری): «من و همسر من تا قبل از اینکه صاحب فرزند بشیم، هیچ چالشی نداشتیم. چه بسا اگر چالشی داشتیم هرگز دست به این کار نمی‌زدیم؛ اما با تولد فرزند، تازه چالش‌های زن و شوهری شروع می‌شه. شکاف و فاصله بین زن و شوهر، تفاوت در سبک فرزندپروری و مراقبت از فرزند، شب‌بیداری، گریه‌های نوزاد که دلیلش رو نمی‌دونیم؛ درماندگی از اینکه نمی‌تونیم کاری برای فرزندت انجام بدیم. بعد از مادر شدن، چالشی حل نمی‌شه. اون دوران باید بگذره و می‌گذره و تو وارد چالش دیگری از مراحل رشد فرزندت می‌شی.» مریم (۳۵ ساله، مغازه‌دار و کارشناسی ارشد): «گاهی حس می‌کنم دیگه اون رابطه زن و شوهری سابق وجود نداره. همه چیز شده مادر و پدر بودن، مخصوصاً برای من.»

۵-۳) مدام در خدمت دیگری (فرزند) بودن

برخی مادران از تجربه‌ای سخن گفتند که در آن، تمام وقت، انرژی و توجهشان به رسیدگی فرزند صرف می‌شد. این حالت از «همیشه در دسترس بودن» نه تنها جسمی بلکه روانی و عاطفی نیز بود؛ طوری که حتی وقتی کودک خواب بود یا پیش مادر نبود، ذهن مادر همچنان درگیر او بود. در این وضعیت، مادر خود را در موقعیتی می‌یافت که نیازهای فرزند، تمام ابعاد زندگی‌اش را شکل می‌داد و هیچ فضایی برای خودش باقی نمی‌ماند. فرخنده (سی ساله، خانه‌دار و کارشناسی): «از لحظه‌ای که بیدار می‌شم تا شب، همه حرکاتم حول بچه‌ست. کی بخوره، کی بخوابه، کی بازی کنه... خودم دیگه جای ندارم.» سوگند (۲۹ ساله، خانه‌دار و کارشناسی ناتمام): «نه وقت دارم، نه تمرکز؛ چون همیشه باید حواسم به بچه باشه. انگار یه شغل ۲۴ ساعته‌ست، بدون تعطیلی.»

بحث و نتیجه‌گیری

بررسی حاضر روی مادران تک‌فرزند ۲۰ تا ۳۵ ساله ساکن شهرستان لاهیجان صورت گرفته است. موضوع اصلی این است که از منظر آنان، مادری چه معنایی دارد. این پژوهش بر آن بود که به معنای مادری همان‌گونه که در آگاهی مشارکت‌کنندگان جای گرفته است

است که مادر هیچ‌گونه انتظاری به‌ازای کارهایی که برای فرزندش انجام می‌دهد از او ندارد.

مقوله بعدی که از تحلیل داده‌های مصاحبه با مادران تک‌فرزند به‌دست آمد، «مادری به‌مثابه پلی به سوی تعالی یا زنجیری بر پایه آرزوها» است. این مفهوم نشان می‌دهد که مادری عاملی برای رسمی‌شدن خانواده، استحکام پیوند زناشویی، رشد معنوی و اجتماعی و افزایش توانمندی‌های شخصی است؛ یعنی زنان با مادرشدن وارد یک مرحله رسمی‌تر، جدی‌تر، عمیق‌تر و پربارتر از زندگی می‌شوند. این یعنی مادر سطح توانمندی‌هایش را ارتقایافته می‌بیند. درمقابل، مادری ممکن است زنان را با محدودیت‌های اجتماعی، اقتصادی و شخصی مواجه کند. این نتایج با یافته‌های پژوهش **صادقی و شهایی (۱۳۹۶)** مطابقت دارد. صادقی و شهایی در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که برای برخی از زنان، مادری محدودیت‌هایی را در زمینه رشد حرفه‌ای ایجاد می‌کند و بعضی دیگر آن را محرکی برای پیشرفت و افزایش مهارت‌های مدیریتی می‌بینند (**صادقی و شهایی، ۱۳۹۶: ۷۳۴**).

«مادری به‌مثابه تجربه‌ای در بستر حمایت‌های اجتماعی همسر و اطرافیان» دیگر مقوله مطرح‌شده در پژوهش حاضر است. این مقوله نشان می‌دهد که مادران پس از تولد فرزند به‌شدت نیازمند حمایت‌های عاطفی و ابزاری اطرافیان خود به‌ویژه همسرشان هستند. هر چقدر حمایت‌های عاطفی و ابزاری دوران مادرشدن بیشتر باشد، مادران خودشان را عضو ارزشمندتری در اجتماع می‌دانند و ارزیابی مثبت‌تری از توانایی‌ها و عملکردهای خود دارند. مادرانی که این‌گونه حمایت می‌شوند تصویر بهتری از مادرشدن در ذهن خود خواهند داشت. نتایج این قسمت با نتایج پژوهش **هنزنی و همکاران (۱۴۰۰)** مطابقت دارد. هنزنی و همکاران در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند مادرانی که از حمایت اجتماعی همسر و اطرافیان خود برخوردارند در پذیرش خود، نگرش مثبت و احساس مطلوب و خوشایندی دارند و می‌توانند راحت‌تر در جامعه حضور داشته باشند (**هنزنی و همکاران، ۱۴۰۰: ۹**). نتایج پژوهش منظری توکلی و مقصودی نیز با نتایج این مقوله همسو است. ایشان در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که هر چقدر حمایت اجتماعی زنان پس از مادرشدن و تولد فرزند، بیشتر باشد، از لحاظ اجتماعی از سلامت بیشتری برخوردارند (**منظری توکلی و مقصودی، ۱۴۰۲: ۱۴۳**).

مقوله بعدی حاصل از تحلیل داده‌های مصاحبه با مادران تک‌فرزند، «مادری به‌مثابه تمرکز مادرانه و حاشیه‌نشینی همسر» است. در پژوهش حاضر مشارکت‌کنندگان بیان کردند که با

پرداخته شود و با جست‌وجو در ذهنیت مصاحبه‌شوندگان و تحلیل گفت‌وگوها و دلایل و سخنان آشکار آن‌ها به لایه‌های زیرین فهم‌شان پی برده شود. یافته‌های مطالعه نشان می‌دهد که معنای مادری میان زنان مصاحبه‌شونده، در حال گذار از الگوهای سنتی مادری به‌سوی تجربه‌ای چندوجهی و متغیر است. زنان مشارکت‌کننده در عین حفظ مؤلفه‌های کلاسیک مادری مانند عشق، تعلق، ازخودگذشتگی و مراقبت بدون چشمداشت، تصویری چندوجهی، درهم‌تنیده و گاهی متضاد از مادری ارائه دادند. تجربه‌ای که در آن، احساس فرسایش، تعلیق خواسته‌های فردی، کناره‌گیری از خویشتن و خستگی دیده می‌شود. در این مقاله به یک‌سری مقوله‌های اصلی پرداخته شد:

مقوله «مادری به‌مثابه تعادلی میان عشق و فرسودگی» که از تحلیل داده‌های مصاحبه با مادران تک‌فرزند به‌دست آمده است نشان می‌دهد که مادران از اینکه فرزند به دنیا آورده‌اند احساس کامل‌بودگی می‌کنند؛ ولی از خستگی‌های مداوم و فشارهای روانی هم احساس فرسودگی و کاهش عزت‌نفس دارند. درواقع، مادری برای مادران تک‌فرزند دارای تجربه‌ای متناقض است و حفظ تعادل میان عشق و فرسودگی می‌تواند بر کیفیت تجربه مادری اثرگذار باشد. چنان‌که **بیلدرون و همکاران (۲۰۱۶)** در پژوهشی طولی با عنوان «پایداری و تغییر عزت‌نفس در دوره گذار» در بررسی ۱۸۷ زوج هلندی، به این نتیجه رسیدند که عزت‌نفس مادران پس از تولد فرزند اول کاهش می‌یابد. همچنین نتایج این مطالعه با یافته‌های پژوهش **انتظاری و افضلی (۱۳۹۹)** هم‌راستا است؛ آن‌ها نیز در مطالعه خود در معنای مادری دریافته‌اند که مادری در بسترهای مدرن، اغلب با فشارهای روانی، تنش‌های هویتی و احساس ناکامی و فرسودگی همراه است؛ به‌ویژه زمانی که حمایت اجتماعی و ساختاری کافی وجود ندارد (**افضلی و انتظاری، ۱۳۹۹: ۴۱**).

بسیاری از مادران تصورشان از مادری «به‌مثابه مسئولیتی بی‌وقفه و حمایتگری خاموش» است. این مقوله نشان می‌دهد که زنان در نقش مادری، چگونه تقریباً بار اصلی مراقبت، تربیت و مسئولیت فرزند را به‌دوش می‌کشند. نتایج این مقوله منطبق با نتایج نورمحمدی و همکاران است. از مطالعه ایشان این نتیجه حاصل شد که مادرشدن و فرایند مادری بر مسئولیت زنان می‌افزاید و آن‌ها را درگیر یک کار تمام‌وقت و دشوار در درون حوزه خانواده می‌کند؛ کار تمام‌وقتی که گاهی سایر فرصت‌های اجتماعی را از زنان سلب می‌کند (**نورمحمدی و همکاران، ۱۳۹۶: ۴۸**). بر اساس داده‌های نظری **آدامز (۱۹۹۰)**، احساس مسئولیت مادران در برابر فرزند، یکی از مؤلفه‌های مادری

نرخ مشارکت اجتماعی فعال و سبک‌های زندگی فردگرایانه‌تر، زمینه‌ای فراهم کرده است تا زنان، نقش مادری را نه فقط در چارچوب ایثار سنتی بلکه بخشی از فرایند هویت‌یابی و معناجویی فردی تجربه کنند.

در این میان، مقوله «مادری به‌مثابه تمرکز مادرانه و حاشیه‌نشینی همسر» نیز بیانگر شکاف‌های جدیدی است که در روابط خانوادگی در حال ظهور است؛ به‌گونه‌ای که زنان لاهیجانی، در غیاب بازتعریف نقش پدر در خانواده، ناگزیرند بر کودک تمرکز عاطفی یک‌سویه داشته باشند. این موضوع آنان را به تجربه‌ای تنش‌زا و خسته‌کننده از مادری سوق می‌دهد. به بیان دیگر، معنای مادری در لاهیجان، تصویری که نه سنتی است، نه مدرن کامل، بلکه از دل زیست‌روزمره زنانی برآمده است که در مرز میان گذشته و آینده ایستاده‌اند. در چنین اوضاعی، ترجیح تک‌فرزندی را می‌توان پاسخ واقع‌گرایانه و راهبردی زنان لاهیجانی دانست؛ راه‌حلی که به آنان امکان می‌دهد میان انتظارات سنتی نقش مادری و آرمان‌های مدرن فردی، تعادلی نسبی برقرار کنند. محدودکردن تجربه مادری به یک فرزند، ابزاری برای کاهش فرسایش روانی و فشار مراقبتی است؛ فرصتی برای حفظ بخشی از هویت شخصی، تداوم مشارکت اجتماعی و دستیابی به خودشکوفایی در اوضاعی که ساختارهای حمایتی کافی وجود ندارد و بار عاطفی و عملی مادری، بیشتر بر دوش زنان باقی مانده است.

بر اساس نظریه برساخت اجتماعی واقعیت (برگر و لاکمن، ۱۹۶۶)، واقعیت اجتماعی مادری از طریق کنش‌ها و تعاملات روزمره تثبیت می‌شود؛ اما هم‌زمان با تغییرات اجتماعی، امکان بازنگری و بازسازی نیز دارد. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که مادران تک‌فرزند در لاهیجان معنای مادری را در چارچوبی پویا و برساختی تجربه می‌کنند؛ معنایی که تلفیقی از انتظارات سنتی، نیازهای عاطفی، فشارهای روانی و آرمان‌های فردگرایانه زنان مدرن است. این تغییرات فرهنگی و بازتعریف نقش‌های مادری تأثیر مستقیمی بر رفتارهای مرتبط با باروری دارد. زنان با اتخاذ اولویت تک‌فرزندی و تلاش برای برقراری تعادل بین ایفای نقش مادری و رشد فردی، نشان می‌دهند که تصمیم‌های باروری تنها در بستر تعادل بین مراقبت از فرزند، خودبودگی و توسعه شخصی معنا پیدا می‌کند. به عبارت دیگر، تجربه مادری مدرن در لاهیجان و ترجیح تک‌فرزندی ضمن اینکه انتخاب فردی است، بازتابی از کنش‌های برساختی در تعامل با

مادرشدن یک وابستگی متقابل و افراطی بین کودک و مادر شکل می‌گیرد و الویت‌های عاطفی از همسر به فرزند جابه‌جا می‌شود و مادران خودشان را مدام در خدمت فرزند خود قرار می‌دهند. این یافته‌ها نشان می‌دهد که مادری در این گروه با تمرکز تمام بر کودک و کاهش حضور همسر در اولویت‌های خانوادگی همراه است؛ به‌گونه‌ای که مراقبت از فرزند به‌شکل مداوم و تجربه غالب مادری درآمده است و تعادل نقش‌های خانوادگی دستخوش تغییر می‌شود. این مفهوم با یافته‌های جهان‌بخشی و همکاران همسو است. یافته‌های آنان نشان داد که زنان پس از ورود به مرحله مادری با چالش‌هایی نظیر نداشتن سبک زندگی پیشین، نداشتن اوقات فراغت برای خود، کاهش علاقه به صمیمت جنسی، تمرکز طاقت‌فرسا روی کودک، وابستگی افراطی و متقابل کودک و مادر، زمان کم برای انجام نقش همسری، افزایش استرس و احساس افسردگی مواجه می‌شوند (جهانبخشی و همکاران، ۱۳۹۳: ۷۹).

بررسی معنای مادری در شهرستان لاهیجان نشان می‌دهد که مادری، در دل فرهنگی در حال‌گذار شکل گرفته است؛ شهری که با وجود پیشینه سنتی، در دهه‌های اخیر به‌واسطه رشد اقتصادی، گسترش صنعت گردشگری، ارتقای سطح تحصیلات زنان و افزایش سبک‌های زندگی مدرن، دستخوش تحولات اجتماعی چشمگیری شده است. مادران لاهیجانی که در این پژوهش شرکت کرده‌اند حامل الگوهای دوگانه‌ای هستند که ریشه در تقاطع سنت و مدرنیته دارد: از یک‌سو همچنان خود را متعهد به عشق بی‌قید، مراقبت بی‌وقفه و مسئولیت‌پذیری کامل در نقش مادری می‌دانند؛ و از سوی دیگر، به‌شدت میل دارند که استقلال فردی، حضور اجتماعی، ارتقای شغلی و خودشکوفایی را نیز تجربه کنند؛ و از طرفی، جامعه نیز از آن‌ها انتظار دارد که در عین مادربودن، زن و همسری مستقل، زیبا، شاغل و همه‌چیزتمام باشند.

این تعارض فرهنگی در تمام پنج مقوله اصلی پژوهش مشهود است. مقوله‌های «مادری به‌مثابه تعادلی میان عشق و فرسودگی» و «مادری به‌مثابه مسئولیتی بی‌وقفه و حمایتگری خاموش» بازتاب‌دهنده آنند که چگونه فشارهای فرهنگی و انتظارات سنتی هنوز از مادران انتظار مراقبتی تمام‌وقت و بدون چشمداشت دارند. در مقابل، مقوله‌های «مادری به‌مثابه پلی به‌سوی تعالی یا زنجیری بر پای آرزوها» و «مادری در بستر حمایت‌های اجتماعی» از تلاش زنان برای بازتعریف نقش مادری در بستر مدرنیته و برابری جنسیتی صحبت می‌کنند. شهر لاهیجان با شاخص‌های برتر تحصیل زنان،

مشکلات مادران به سیاست‌گذاران نقش مؤثری ایفا کند. این نهادها می‌توانند با برگزاری نشست‌های گفت‌وگویی میان مادران، مدیران شهری و مسئولان اجتماعی، سیاست‌های خرد و واقع‌گرایانه‌تری را پیشنهاد دهند.

از آنجا که این پژوهش در شهرستان لاهیجان انجام شده است، یافته‌ها بازتاب تجربه زنان در بافتی خاص از لحاظ فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی است و نمی‌توان آن را به صورت کلی و یکسان به مادران دیگر شهرها، اقوام یا طبقات اجتماعی تعمیم داد. برای دستیابی به چشم‌اندازی جامع‌تر از معنای مادری در ایران امروز، پیشنهاد می‌شود پژوهش‌هایی مقایسه‌ای میان زنان در بافت‌های فرهنگی و اجتماعی متنوع صورت گیرد؛ برای نمونه، مقایسه تجربه مادری در شهرهای سنتی‌تر با جوامع مدرن‌تر یا میان زنان با قومیت‌های مختلف (مانند فارس، ترک، کرد، بلوچ و عرب) می‌تواند لایه‌های پنهان‌تری از ساخت اجتماعی مادری را آشکار کند. همچنین پیشنهاد می‌شود این تجربه با نگاه بین‌نسلی و از زاویه دید گروه‌هایی مانند دختران مجرد، زنان بدون فرزند و مادران دارای چند فرزند نیز مطالعه شود تا روشن شود که چگونه معنای مادری بسته به جایگاه سنی، خانوادگی و طبقاتی زنان متفاوت است. چنین مطالعات مقایسه‌ای به‌ویژه با بهره‌گیری از رویکردهای پدیدارشناسی یا روایت‌پژوهی، می‌تواند زمینه‌ساز تولید دانش بومی، جنسیت‌محور و حساس به بافت درباره مادری در جامعه در حال گذار ایران باشد.

منابع

- اخوان ارمکی، معصومه و دراهکی، احمد (۱۴۰۳). نگرش به هویت مادری و نیات فرزندآوری: مطالعه‌ای در بین زنان دارای حداقل یک فرزند در مناطق شهری شهرستان کاشان. فصلنامه زنان در توسعه و سیاست، ۲۲ (۱)، ۲۷۰-۲۴۵. <https://doi.org/10.22059/jwdp.2023.358149.1008335>
- انتظاری، علی و افضلی، مرضیه (۱۳۹۹). مادری: سنخ‌ها، معانی و انگیزه‌ها. مطالعات جنسیت و خانواده، ۸ (۱)، ۷۰-۴۱. https://www.jgfs.ir/article_120024.html
- باومن، زیگمونت (۱۳۸۴). عشق سیال: در باب ناپایداری پیوند‌های انسانی. ترجمه عرفان ثابتی. تهران: ققنوس.
- سازمان ثبت احوال استان گیلان (۱۴۰۳). گزارش آمار جمعیتی استان گیلان. انتشارات ثبت احوال.
- جعفری، الهه، حقیقتیان، منصور و محمدی، اصغر (۱۴۰۱). بررسی رابطه سبک زندگی و حمایت اجتماعی بر هویت مادری زنان (مطالعه موردی: زنان شهر اصفهان). فصلنامه زن و جامعه، ۱۳ (۴۹)، ۲۳۸-۲۲۳. <https://dx.doi.org/10.30495/jzvj.2022.24562.3206>

تغییرات فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی می‌باشد. تجربه مادری در میان زنان لاهیجانی نه فقط کنشی از سر عشق و دلبستگی است بلکه فرایندی فرساینده است که به دلیل تمرکز مسئولیت‌ها بر دوش مادر و فقدان سازوکارهای حمایتی، آنان را با خستگی، انزوا و تعلیق خواسته‌های شخصی مواجه می‌کند. این در حالی است که بسیاری از این زنان، هم‌زمان میل به شکوفایی فردی، استقلال اقتصادی و مشارکت اجتماعی دارند. انتخاب تک‌فرزندی در چنین بستری، واکنشی سنجیده و معنادار است که می‌کوشد بین این دو سوبه (تعهد به نقش مادری و تلاش برای حفظ هویت فردی) تعادل برقرار کند؛ از این رو، راهکارها نباید فقط بر تغییر رفتار فردی مادران متمرکز باشد، بلکه نیازمند بازنگری در ساختارهای جنسیتی ناعادلانه، تقویت حمایت‌های نهادی و تغییر در گفتمان فرهنگی درباره مادری است.

این نتایج می‌تواند به سیاست‌گذاری‌های جمعیتی و حمایت از خانواده کمک شایانی کند. نخستین ضرورتی که باید بدان توجه کرد، بازنگری در سیاست‌های حمایت از خانواده و کار-زندگی است. نظام اداری کشور باید بستری فراهم کند تا مادران شاغل بتوانند با انعطاف در ساعت کاری، مرخصی پلکانی و تسهیلات مربوط به نگهداری کودک، نقش‌های خانوادگی و حرفه‌ای خود را هم‌زمان ایفا کنند. ایجاد مهدهای محلی منعطف و ساعتی با هزینه قابل پرداخت، می‌تواند یکی از سیاست‌های مؤثر شهری در کاهش فشار بر مادران باشد.

ضرورت دوم، اصلاح گفتمان رسانه‌ای درباره مادری است. رسانه ملی و نهادهای فرهنگی باید از بازنمایی کلیشه‌ای و ایدئال‌گرایانه مادر که «فداکار مطلق» است فاصله بگیرند و الگوهای واقعی‌تر از مادری ارائه دهند؛ الگوهایی که در آن انسانیت، خطاپذیری و کفایت اخلاقی بر «کمال‌گرایی» غلبه دارد. چنین بازنمایی واقع‌گرایانه‌ای می‌تواند به کاهش احساس گناه و افزایش خودپذیری زنان کمک کند.

ضرورت سوم، تدوین پیوست‌های اجتماعی برای طرح‌های جمعیتی و سیاست‌های افزایش فرزندآوری است. تجربه نشان می‌دهد در نبود حمایت‌های ساختاری، توصیه به فرزندآوری بیشتر، نه تنها اثربخش نیست بلکه فشار روانی و اقتصادی مضاعفی بر خانواده‌ها وارد می‌کند. سیاست‌گذاران باید بدنه حمایتی از قبیل خدمات مراقبتی ارزان، تسهیلات بیمه‌ای و امکانات فراغتی را پیش شرط هرگونه سیاست جمعیتی قرار دهند.

چهارمین ضرورت این است که تقویت نهادهای میانجی اجتماعی و مدنی در حوزه زنان و خانواده می‌تواند در انتقال خواسته‌ها و

- خادم، صبا، ازکیا، مصطفی، سفیری، خدیجه و سیف‌اللهی، سیف‌الله (۱۴۰۱). تحلیل پارادایمی مفهوم زنانه‌انگاری مادری با روش نظریه بنیانی مورد مطالعه (کارمندان شرکت آبفای منطقه یک تهران). *مطالعات جامعه‌شناختی (نامه علوم اجتماعی)*، ۲۹ (۲)، ۳۰۵-۳۲۲. https://journals.ut.ac.ir/article_92472.html
- دوبوار، سیمون (۱۳۷۹). *جنس دوم*. ترجمه قاسم صنعوی. جلد دوم، تهران: توس.
- دوبوار، سیمون (۱۳۸۰). *جنس دوم*. ترجمه قاسم صنعوی. جلد دوم، تهران: توس.
- رستگار، امیرخادم و محمدی، میثم (۱۳۹۳). تغییرات فرهنگی و اُفت باروری در ایران (بر پایه تحلیل ثانوی داده‌های پیمایش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان). *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۶ (۵۸)، ۱۸۰-۱۵۹. <https://ensani.ir/file/download/article/20151025085700-9502-171.pdf>
- رفت جاه، مریم (۱۳۹۷). *زنان جوان و بازتعریف معنا و نقش مادری مطالعه ای بر روی مادران ۲۵ تا ۴۰ ساله ساکن شهر ری*. *مجله جامعه‌شناسی ایران*، ۱۸ (۴)، ۱۶۴-۱۳۰. <https://ensani.ir/file/download/article/1559366832-9792-96-4-5.pdf>
- روشنی، شهره و زارعان، منصوره (۱۴۰۲). ویژگی‌های مادری خوب: مطالعه ای با رویکرد کیفی. *دو فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهش‌نامه سبک زندگی*، ۹ (۱۶)، ۱۱۵-۱۴۲. https://ensani.ir/file/download/article_190755_00d56b13de3c4cd4985c09d2.142-115.bb649f8b.pdf
- ریتزر، جورج (۱۳۸۸). *نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر*. ترجمه محسن ثلاثی. چاپ چهاردهم، تهران: علمی.
- ریتزر، جورج (۱۳۸۹). *نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر*. ترجمه محسن ثلاثی. چاپ شانزدهم، تهران: علمی.
- سفیری، خدیجه و زارع، زهرا (۱۳۸۶). بررسی ارتباط کلیشه‌های جنسیتی و تضاد نقش‌های زناشویی در زوج‌های جوان. *پژوهشنامه علوم انسانی*، شماره ۵۳، ۲۰۰-۱۷۷. <https://www.sid.ir/paper/66747/fa>
- سفیری، خدیجه و زندی، فاطمه (۱۴۰۰). *پدیدارشناسی تجربه زیسته مادری (مورد مطالعه مادران ۲۰ تا ۴۵ ساله شهر اراک)*. *فصلنامه جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی*، ۱۸ (۱)، ۳۷ تا ۶۲. https://ssi.journals.umz.ac.ir/article_3596.html
- صادقی، رسول و شهبابی، زهرا (۱۳۹۶). *مطالعه کیفی موانع و چالش‌های مادری زنان شاغل در تهران*. *مجله مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، ۶ (۴)، ۷۳۴-۷۱۵. <https://www.sid.ir/paper/242837/fa>
- طالبی، حانیه (۱۳۹۵). *بررسی رابطه بین جهانی شدن فرهنگ و بازاندیشی هویت جنسیتی زنان - پژوهشی در تهران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه الزهراء (س)، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی.
- عاطفی هنزنی، قربانعلی، شکرپیگی، عالیه و احمدی، امیدعلی (۱۴۰۰). *تدوین مدل سلامت اجتماعی براساس حمایت اجتماعی و اعتماد اجتماعی در زنان سرپرست خانواده*. *مجله مطالعات ناتوانی*، ۱۱ (۳۴)، ۹-۱. <https://jdisabilstud.org/article-1-2422-fa.html>
- عسکری ندوشن، عباس، رازقی نصرآبادی، حبیبه بی بی (۱۴۰۲). *تجربه مادری و چالش‌های فرزندآوری زنان شاغل: مطالعه کیفی در شهر تهران*. پژوهش‌های
- راهبردی مسائل اجتماعی، سال ۱۲، شماره ۳ (۴۲)، ۱۲۲-۹۹. <https://ensani.ir/file/download/article/6672860d2aa4d-9811-1402-3-5.pdf>
- کرسول، جان (۱۳۹۶). *پویش کیفی و طرح پژوهش*. ترجمه حسن دانایی فرد و حسین کاظمی. چاپ سوم، تهران: صفار.
- کرسول، جان (۱۴۰۰). *پویش کیفی و طرح پژوهش*. ترجمه حسن دانایی فرد و حسین کاظمی. چاپ پنجم، تهران: صفار.
- مرکز آمار ایران (۱۴۰۳).
- منظری توکلی، سیما و مقصودی، سوده (۱۴۰۲). *حمایت اجتماعی در سلامت زنان در دوره پس از زایمان (مورد مطالعه: شهر فاریاب)*. *مجله مطالعات اجتماعی ایران*، ۱۷ (۱)، ۱۴۳-۱۱۹. <https://doi.org/10.22034/JSS.2023.552499.1688>
- نور محمدی، ساجده، حسینی، سید حسن و صادقی فسایی، سهیلا (۱۳۹۶). *بررسی درک و تصور زنان از مادری*. پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، دانشکده علوم اجتماعی.
- وبر، ماکس (۱۳۸۴). *اقتصاد و جامعه*. ترجمه عباس منوچهری، مهرداد ترابی نژاد و مصطفی عمادزاده، تهران: سمت
- Adams, P. & Cowie, E. (1990). "The woman in question". Cambridge: MIT Press. <https://www.jstor.org/>.
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1966). "The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge". Garden City, NY: Anchor Books.
- Bleidorn, W., Buyukcan -Tetik, A., Schwaba, T., Van Scheppingen, M. A., Denissen, J. J., & Finkenauer, C. (2016). Stability and change in self-esteem during the transition to parenthood. *Social Psychological and Personality Science*, 7 (6), 560 - 569. https://www.researchgate.net/publication/358189448_In_good_times_and_in_bad_A_longitudinal_analysis_of_the_impact_of_bereavement_on_self-esteem_and_life_satisfaction_in_couples.
- Blumer, H. (1969). *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. University of California Press.
- Burr, V. (2015). *Social constructionism (3rd ed.)*. London: Routledge.
- Chodorow, N. (1981). The Reproduction of Mothering: A Methodological Debate. *Chicago journals*, 6 (3), The University of Chicago Press, 482-514. <https://dokumen.pub/nancy-chodorow-and-the-reproduction-of-mothering-forty-years-on-1st-ed-9783030555894-9783030555900.html>
- Bowlby, J. (1988). *A Secure Base: Parent-Child Attachment and Healthy Human Development*. Basic Books.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches (3rd ed.)*. SAGE Publications. https://books.google.com/books/about/Qualitative_Inquiry_and_Research_Design.html?id=YkruxorI0cYC
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2007). *Qualitative inquiry and research*

- Haven: Yale University Press. https://www.researchgate.net/publication/358189448_In_good_times_and_in_bad_A_longitudinal_analysis_of_the_impact_of_bereavement_on_self-esteem_and_life_satisfaction_in_couples.
- Mc. Quillan Julia, Greil Arthur L., Scheffler Karina M. & Tichenor Veronica. (2008). The Importance of Motherhood among Women in the Contemporary United States". *Gender & Society*, 22(4): 477-496. <https://doi.org/10.1177/073112141453439>.
- Merleau-Ponty, M. (1962). *Phenomenology of Perception*. Routledge.
- O'Reilly, A. (2016). *Matricentric feminism: Theory, activism, and practice*. Bradford, ON: Demeter Press.
- Oakley, A. (1976). *The woman's work: the housewife. past and present*. Random House Inc.
- Oakley, A. (2013). Women's Experience of Childbirth. *Social Science Bites*. <https://www.socialsciencespace.com/2013/04/podcast-ann-oakley-on-womens-experience-of-childbirth/>.
- Phoenix, A., & Woollett, A. (1991). *Motherhood: Social construction, politics and psychology*. London: Sage.
- World Bank. (2024). *World development indicators: Iran*. Retrieved October 6.
- design: Choosing among five approaches". Sage publications. https://books.google.com/books/about/Qualitative_Inquiry_and_Research_Design.html?id=Pz5RvgAACAAJ.
- Cristofer, Karen; (2012). Extensive Mothering. *Journal of University of Louisville*, 26(1); 73-96. <https://www.semanticscholar.org/paper/Extensive-Mothering-Christopher/8f29423bb786de116f1c739f36d831b774e57200>.
- Elliott, sinikka, Powell, Rachel 1 Brenton Joslyn, (2015). Being a Good Mom: Low-Income, Black Single Mothers Negotiate Intensive Mothering. *Journal of Family*, 36 (3) 351-370. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0192513x13490279>.
- Gergen, K. J. (2009). *An invitation to social construction* (2nd ed.). London: Sage.
- Giddens, A. (1991). "Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age". Stanford University Press. <https://www.sup.org/books/sociology/modernity-and-self-identity>
- Gubrium, J. F., & Holstein, J. A. (2008). *Analyzing narrative reality*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Hays, S. (1996). *The cultural contradictions of motherhood*. New Haven: Yale University Press.
- Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (1969). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. New York, NY: Aldine de Gruyter.
- Hays, S. (1996). *The cultural contradictions of motherhood*. New